

ABOUT THE ORIGINS OF HUMAN RIGHTS IN EUROPE

Adrian-Claudiu Stoica
Assoc. Prof., PhD., Politehnica University of Bucharest

Abstract: Options are divided when it comes to the origin of consecration of the human rights in Europe. Some analysts consider that a fundamental role was played by ancient Greek thought or by the Christian religion. Others opinion is that English constitutional history, the philosophy of the Century of Lights or the French Revolution have contributed to the development of the human rights concept. This process of affirmation of the human rights in Europe has been accelerated by the two world wars.

Keywords: human rights, Council of Europe, freedom, equality, pluralism.

Termenul de drepturi ale omului implică dificultăți de interpretare, întrucât știința drepturilor omului constituie o ramură a științelor umaniste care are menirea de a analiza relațiile interumane prin raportarea la demnitatea umană, în vederea identificării unui set de drepturi și libertăți care permit dezvoltarea personalității individului. La baza drepturilor fundamentale se află conceptul de demnitate, în virtutea căruia acestea există. Drepturile omului reprezintă prerogativele pe care un individ le deține atât în raport cu statul cât și în relația cu ceilalți indivizi. Drepturile omului nu pot exista fără îndatoririle sale, desi acestea din urmă sunt deseori considerate mai puțin importante în raport cu primele. Însă, tandemul „drepturi – îndatoriri” presupune consacrarea noțiunii de „responsabilitate”, întrucât îndatoririlor li s-au stabilit un statut juridic. Relația dintre libertate și drepturi evidențiază importanța teoriilor dreptului natural, care au avut o influență semnificativă în dezvoltarea noțiunii de drepturi ale omului, însă analizele pozitivistice susțin că singurul drept existent este cel pozitiv, ceea ce înseamnă că nu ar trebui să identificăm originea drepturilor omului în drepturile naturale¹.

Însă, puternica influență a dreptului natural arată importanța teoriilor care subliniază corelația dintre drepturile omului și o serie de principii de un nivel superior. Fără îndoială că libertățile aparțin dreptului pozitiv, însă nu ar fi de preferat ca drepturile omului să depindă doar de autoritatea statală, acest fapt însemnând favorizarea inechității. Drepturile omului reflectă viziunea desprinsă din dreptul natural, conform căruia, omul, prin natura sa, deține o serie de drepturi inerente acestei naturi. Drepturile omului se remarcă prin eterogenitate, dar, există o serie de „principii directe”, care se constituie într-un „drept al drepturilor omului”. În ciuda pluralismului drepturilor omului, a fost creat un sistem juridic eficient, care nu corespunde totuși unei depline unificări la nivel european. Așadar, în ceea ce privește drepturile omului, intervine aprecierea statului, care coexistă cu potențialul control al autorităților europene. În vederea funcționării sistemului european de protecție în ansamblul său, apare necesitatea identificării unor elemente de echilibru. În prezent, toate statele sau formațiunile politice își afirmă atașamentul față de promovarea drepturilor omului. Acest fapt trebuie să ne îndemne însă la prudență, întrucât simpla proclamare a unor principii nu înseamnă că aceste drepturi sunt și evidente. Drepturile omului trebuie catalogate, în primul

¹Jean-François Renucci, *Tratat de drept european al drepturilor omului*, București, Editura Hamangiu, 2009, pp. 1-2.

rând, ca fiind juridice și apoi ideologice². Acestea au devenit o „categorie juridică”, ceea ce reprezintă translația de la ideologie către drept, urmărindu-se elaborarea unui concept bazat pe stabilirea unor principii directoare și oferirea unui grad de libertate statelor.

Afirmarea drepturilor în Europa s-a realizat treptat, temelia acestora având o existență îndelungată. Procesul a fost intensificat ca urmare a dramelor provocate de cele două războaie mondiale. Dreptul european al drepturilor omului reprezintă în prezent un model, fiind un sistem eficient, dar care are și o serie de neajunsuri, întrucât se poate afirma că nimic nu este câștigat în mod definitiv.

În ceea ce privește originea consacării drepturilor omului pe plan european, părerile sunt împărțite. Unii analiști sunt de părere că, din această perspectivă, un rol fundamental a fost deținut de „istoria constituțională engleză”. Este adevărat că evoluția drepturilor omului a fost strâns legată de amplificarea rolului parlamentelor și disoluția treptată a absolutismului monarhic³. Cele mai importante documente care au subminat puterea regală au fost *Petition of Rights* (1628), *Habeas Corpus Act* (1679) și *Bill of Rights* (1689)⁴. Ca urmare a celui din urmă, Anglia a devenit prima monarhie constituțională din lume⁵. Rolul Revoluției franceze a fost, de asemenea, evocat, apoi influența Constituției Statelor Unite, dar și a Revoluției din octombrie. Unii autori se referă la gândirea antică greacă, deși în cadrul societăților grecești din Antichitate libertatea se exercita la nivel colectiv, respectiv orașul era liber și nu membrii acestuia la nivel individual⁶. Benjamin Constant a lansat dezbaterile asupra acestei problematice, constatând existența unei mari diferențe între exercitarea libertăților la moderni, care este, în esență, individuală, și la antici, care se exercita la nivel colectiv. O serie de analiști insistă asupra rolului filosofiei Secolului Luminilor (mai ales prin contribuțiile lui Montesquieu, Rousseau sau Voltaire), a raționalismului și a doctrinelor socialiste⁷.

Fără îndoială că influențele sunt numeroase, iar rolul fiecărui factor în parte este dificil de apreciat. Indiscutabil, drepturile omului nu s-au impus dintr-o dată în Europa, drumul parcurs presupunând acceptarea acestor drepturi în „ordinea internă”, precum a fost *Magna Charta* din 1215, semnată de Ioan fără Țară în Anglia. Au urmat, în spațiul englez, documentele deja amintite, culminând cu *Bill of Rights* (1689), precum și *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului* (1789) din Franța. Au urmat documente acceptate în „ordinea internațională”: *Declarația universală a drepturilor omului* (1948), *Convenția europeană a drepturilor omului* (1950), *Carta socială europeană* (1961), *Pactul Organizației Națiunilor Unite* (1966).

De asemenea, apariția și dezvoltarea drepturilor omului au fost influențate de religia creștină. Nu întotdeauna mesajul Bisericii a fost bine receptat, însă protecția drepturilor omului transpare din doctrina creștină: fără a pune bazele unei concepții asupra drepturilor omului, a lansat o serie de teme în acest sens⁸. Conform învățăturilor Bisericii, toți oamenii, fiind creații ale lui Dumnezeu, se bucură de o serie de drepturi specifice naturii umane⁹. Aceste drepturi, care aparțin demnității umane, preced societatea și se impun autorității de stat. Legea naturală reflectă demnitatea umană și constituie temelia drepturilor sale individuale. Cele 10 porunci evidențiază cele mai importante îndatoriri ale omului și reflectă, în mod indirect, drepturile fundamentale specifice naturii umane¹⁰.

² *Ibidem*, p. 3.

³ Y. Madiot, *Droits de l'homme*, Masson, Ed a 2-a, 1991, p. 8.

⁴ Jean-François Renucci, *op. cit.*, p. 5.

⁵ J.-J. Vincensini, *Le livre des droits de l'homme: histoire et textes*, Robert Laffont, 1985, pp. 44-45.

⁶ F. Rigaux, *Les fondements philosophique des droits de l'homme*, RTDH, 2007, pp. 307-309.

⁷ D. Owen, *Les droits de l'homme*, Robert Laffont, 1978, p. 26.

⁸ Y. Madiot, *op. cit.*, p. 17.

⁹ J. Touscoz, *Les droits de l'homme en Europe*, Compendiu Boulouis, <<L'Europe et le droit>>, Dalloz, 1991, pp. 495-496.

¹⁰ P. Valdrini, J. Vernay, J.-P. Durand, O. Echappé, *Droit canonique*, Précis Dalloz, Ed a 2-a, 1998, p. 744.

Influența franceză trebuie, de asemenea, să fie evidențiată. Franța și-a clădit imaginea de țară a drepturilor omului. Cei mai mulți revoluționari de la 1789 acceptau ideea suveranității poporului, pentru a întrerupe legăturile cu un sistem absolutist pe care îl considerau ca fiind inechitabil. Însă, nu doreau instituirea unei republici populare. Reprezentanții burgheziei nu erau dispuși să cedeze puterea, manifestând circumspecție atât în ceea ce privește autoritarismul monarhului, cât și al poporului. Într-o primă fază, au fost dispuși să mențină monarhia, dacă regele se va supune unui sistem politic constituțional, după model englez. Filosofii Epocii Luminilor apreciau că dreptatea nu este dependentă de voința divină, ci se substituie raportului dintre indivizi și societate. Din această perspectivă, deputații revoluționari din 1789 nu și-au propus reformarea rapidă a instituțiilor, ci afirmarea unor valori comune.

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea a început să fie tot mai dezbătută ideea că orice individ deține o serie de drepturi pe care autoritatea de stat nu i le poate pune la îndoială. Ele aparțin „legii naturale” și preced „legea pozitivă”, care îl privește pe suveran. Cele mai importante fiind: dreptul la existență, ceea ce semnifică faptul că niciunui individ nu trebuie să-i fie afectată integritatea fizică; libertatea, care presupune dreptul de a face tot ce nu amenință libertatea semenilor; proprietatea, care reprezintă dreptul de a poseda un bun. Acestea sunt drepturile deținute de oameni în starea de natură, anterioară asocierii lor pentru a crea o societate¹¹.

Către sfârșitul secolului al XVII-lea, John Locke (preluând ideile lui Thomas Hobbes, dezbătute anterior de Hugo Grotius), evoca această stare de natură anterioară intrării omului în societate. Starea de natură era, desigur, o ficțiune filosofică, necesară pentru a-și dezvolta argumentația. În starea de natură, individul deține o serie de drepturi care au caracter imprescriptibil și inalienabil. Apoi intervine ideea de pact social sau contract social, prezentă și la Hobbes. Susținând absolutismul monarhic, Thomas Hobbes afirma că oamenii încheie un contract cu o autoritate suficient de puternică pentru a le asigura securitatea personală. Dar, din momentul încheierii acestui contract, care este perpetuu, nu mai poate fi rupt, oamenii renunță la drepturile lor naturale. John Locke contestă acest fapt și afirmă că, dimpotrivă, indivizii încheie contractul în vederea conservării drepturilor naturale. Mai mult, dacă puterea civilă nu se achită de îndatoririle asumate, ea poate fi răsturnată.

Revenind la Franța, țara drepturilor omului, ca o ironie, aceasta a acordat drept de vot femeilor abia în anul 1945. De altfel, nici celelalte state europene nu s-au grăbit din acest punct de vedere. Noua Zeelandă a fost prima țară care a oferit drept de vot femeilor, în anul 1893, iar Australia a urmat-o în 1902. Pe continentul european, prima a fost Finlanda (1906), urmată de Norvegia (1913), Anglia (1918) și Germania (1919)¹². Însă, influența franceză în materie de drepturi ale omului, exercitată mai ales din secolul al XVIII-lea, nu poate fi pusă la îndoială. Ideologia franceză referitoare la drepturile omului se referă la consacrarea unui drept european al drepturilor omului¹³.

Viziunea asupra protecției drepturilor omului s-a modificat în timp. Inițial, în Europa protecția drepturilor omului era o chestiune care ținea de state și nu de indivizi. Însă, introducerea în interiorul mecanismului european de protecție a recursului individual a plasat individul în prim-planul ideologiei referitoare la drepturile omului. În perioada contemporană a avut loc internaționalizarea și, în special, europenizarea drepturilor omului. Această tendință s-a manifestat după Primul Război Mondial, cu o serie de măsuri îndreptate în

¹¹ Olivier Nay, *Istoria ideilor politice*, Iași, Editura Polirom, 2008, pp. 352-354.

¹² Lucian Boia, *Occidentul: o interpretare istorică*, București, Humanitas, 2013, p. 161.

¹³ R. Letteron, *L'universalité des droits de l'homme: apparences et réalités (L'idéologie des droits de l'homme en France et aux Etats Unis)*, AFRI, 2001, pp. 145-146.

această direcție, iar pași cu adevărat importanți au fost realizați după Al Doilea Război Mondial¹⁴.

Sistemele europene de protecție a drepturilor omului se remarcă prin diversitate și particularism. Pe plan european există mai multe sisteme de protecție a drepturilor omului, mai mult sau mai puțin constrângătoare pentru state. Mecanismul de protecție a drepturilor omului consacrat prin *Convenția europeană a drepturilor omului*, constituie, fără îndoială, un model pe plan european¹⁵.

Mecanismul instituit prin Convenție are un caracter constrângător pentru statele semnatare ale documentului. Judecătoria Curții Europene a Drepturilor Omului au misiunea de a proteja drepturile și libertățile instituite prin Convenție. Acest mecanism de protecție funcționează în cadrul Consiliului Europei și reprezintă cel mai important sistem de protecție a drepturilor omului existent în Europa. Pe plan european funcționează însă și alte sisteme care au în vedere protecția drepturilor omului, atât în interiorul Consiliului Europei cât și în cel al Uniunii Europene¹⁶.

Mecanismul de control instituit prin *Convenția europeană a drepturilor omului* constituie maniera cea mai avansată de protecție a drepturilor omului¹⁷. La baza eficacității sistemului de protecție se află principiul garanțiilor colective. S-a urmărit stabilirea unor garanții minime și nu uniformizarea drepturilor la nivel național. Atât indivizii, cât și statele, pot solicita garanția colectivă. Acest sistem de protecție, caracterizat de numeroase calități, cuprinde și o serie de lipsuri. Întrucât bazele sistemului au fost instituite în 1950, se impunea o reformă substanțială. Prima reformă semnificativă a acestui sistem de protecție s-a realizat prin intermediul Protocolului nr. 11. Anterior adoptării acestui document acțiunea individuală avea un caracter facultativ, iar reclamantul nu se putea adresa în mod direct Curții Europene a Drepturilor Omului. El avea obligația de a sesiza mai întâi Comisia Europeană a Drepturilor Omului, care hotăra dacă cererea era acceptată. Urma sesizarea Curții, care nu dispunea totuși de jurisdicție obligatorie, putând interveni Comitetul Miniștrilor pentru a adopta o decizie. Întrucât o reformă era necesară, Protocolul nr. 11 a fost adoptat la 11 mai 1994, intrând în vigoare la 1 noiembrie 1998. Documentul aducea transformări semnificative în ceea ce privește mecanismul de control, pentru a crește eficiența protejării drepturilor fundamentale. Ca urmare a acestei decizii, o persoană are posibilitatea de a sesiza în mod direct Curtea. În plus, Comisia este suprimată, iar Comitetul Miniștrilor pierde calitatea de organism decizional. Orice judecare a unui act de încălcare a prevederilor Convenției, revine exclusiv Curții Europene a Drepturilor Omului. Ca urmare a acestui protocol, întărirea mecanismului de protecție a drepturilor omului este evidentă¹⁸.

Unele dificultăți s-au perpetuat însă, ceea ce a condus la căutarea unor modalități de continuare a măsurilor reformatoare. Se poate afirma despre Curtea Europeană a Drepturilor Omului că a devenit „victima propriului succes”, datorită prestigiului de care se bucură¹⁹. Curtea Europeană a Drepturilor Omului se caracterizează prin originalitate, fiind un organism unic, ce și-a asumat „un rol de pionierat”. Marea sa importanță nu poate fi pusă la îndoială:

¹⁴ Jean-François Renucci, *op. cit.*, p. 8.

¹⁵ Frédéric Sudre, *Droit international et européen des droit de l'homme*, Paris, Presses Universitaires de France, 1989, p. 289.

¹⁶ Jean-François Renucci, *Tratat de drept european al drepturilor omului*, București, Editura Hamangiu, 2009, p. 896.

¹⁷ Frédéric Sudre, *op. cit.*, p. 289.

¹⁸ P. H. Imbert, *La réforme de la procédure devant les organes de contrôle de la Cour européenne des droits de l'homme: quelques observations prospectives*, *Europ. Journ. Internat. Law*, 1990, pp. 292-293.

¹⁹ L.-A. Sicilianos, *La <<réforme de la réforme>> du système de protection de la Convention européenne des droits de l'homme*, *Annuaire fr. dr. int.* 2003, pp. 611-612.

are menirea de a proteja cele mai importante drepturi și, în plus, competențele sale cuprind un spațiu geografic nemaîntâlnit în întreaga istorie a dreptului internațional²⁰.

Curtea a instituit un mecanism de control cu caracter supranațional, care poate fi considerat drept eficace, prin intermediul Protocolului nr. 11 urmărindu-se eficientizarea întregului proces. Însă, acest sistem a rămas perfectibil, în condițiile în care s-au perpetuat unele inconveniente, iar prin Protocolul nr. 14 s-a urmărit rezolvarea acestora²¹. Sediul Curții se află la Strasbourg, însă, potrivit art. 19 alin. (1) din cadrul Regulamentului CEDO, dacă o situație specială o cere, Curtea își poate îndeplini atribuțiile oriunde, în cadrul statelor care fac parte din Consiliul Europei. Curtea poate lua hotărârea de a se deplasa pentru a efectua o anchetă, după cum se precizează în art. 19 alin. (2) din Regulamentul CEDO. Curtea cuprinde un număr de judecători echivalent cu acela al statelor semnatare ale Convenției Europene a Drepturilor Omului. Unul dintre aceștia deține funcția de președinte²². De asemenea, Curtea cuprinde o grefă, cu atribuții stabilite prin intermediul Regulamentului Curții²³. Adunării Parlamentare a Consiliului Europei îi revine misiunea de a-i alege pe judecători dintr-o listă de trei persoane oferită de fiecare stat în parte semnatar al Convenției Europene a Drepturilor Omului²⁴.

Judecătorii sunt aleși pentru un mandat de nouă ani, iar acesta expiră odată cu împlinirea vârstei de șaptezeci de ani. Din momentul alegerii, judecătorii nu mai reprezintă propriile state, mandatul primit responsabilizându-i să dea dovadă de imparțialitate și independență²⁵. În conformitate cu art. 8 din regulamentul Curții, aceasta realizează alegeri pentru desemnarea președintelui, a doi vicepreședinți precum și a președinților de secție, pentru un interval de trei ani²⁶. Președintele Curții prezidează lucrările și este reprezentantul Curții în relația cu celelalte structuri ale Consiliului Europei. Curtea are în componență o grefă, atribuțiile acesteia fiind prevăzute în Regulamentul Curții²⁷. Atribuțiile grefei se referă la acordarea suportului administrativ și juridic²⁸.

În urma solicitării Comitetului Miniștrilor, Curtea elaborează avize consultative, referitoare la probleme care privesc interpretarea textului *Convenției europene a drepturilor omului* și a protocoalelor redactate ulterior. Totodată, referitor la competența contencioasă, Curtea a preluat atribuțiile deținute de Comisie, competențele sale cuprinzând totalitatea cauzelor referitoare la interpretarea și punerea în aplicare a Convenției, în ceea ce privește litigiile interstatale sau cererile individuale²⁹. În vederea examinării cauzelor, Curtea Europeană a Drepturilor Omului judecă în cadrul Comitetelor, Camerelor sau Marii Camere³⁰.

În anul 1951 lua ființă Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (CECO), organizație care va sta la baza Uniunii Europene de mai târziu. La nivelul acestei structuri nu s-a manifestat niciun interes pentru problematica drepturilor omului (mai ales că se înființase deja Consiliul Europei care își asumase această misiune). Prin Tratatul de la Maastricht (semnat în 1992 și intrat în vigoare în 1993) - prin care Comunitatea Europeană a primit

²⁰ Raportul grupului de evaluare al Comitetului Miniștrilor privind Curtea Europeană a Drepturilor Omului, EG Court (2001) 1, 27 septembrie 2001, p. 4.

²¹ Jean-François Renucci, *op. cit.*, p. 878.

²² Art. 20 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

²³ Jean-François Renucci, *op. cit.*, p. 882.

²⁴ Fapt prevăzut prin art. 22 alin. (1) din cadrul Convenției Europene a Drepturilor Omului.

²⁵ Nicolae Voiculescu, *Protecția internațională a drepturilor omului: note de curs*, Ed. a 2-a, reviz., București, Editura Hamangiu, 2017, p. 119.

²⁶ Jean-François Renucci, *op. cit.*, p. 888.

²⁷ Art. 25 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

²⁸ Jean-François Renucci, *op. cit.*, p. 889-891.

²⁹ *Ibidem*, p. 893.

³⁰ Art. 26 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

titulatura de Uniunea Europeană – era introdusă o nouă instituție, respectiv Mediatorul European (Ombudsman). Rolul deținut de această nouă structură era acela de a primi plângeri din partea persoanelor fizice sau juridice îndreptate împotriva organelor Uniunii Europene. Măsuri importante în direcția consolidării drepturilor cetățenilor europeni au fost adoptate ca urmare a Tratatului de la Amsterdam (1999) și a Tratatului de la Lisabona (2007). Însă, accesul cetățenilor la Curtea de Justiție a Uniunii Europene este mai restrâns decât cel permis de Curtea Europeană a Drepturilor Omului³¹.

De la drepturile naturale până la instituirea unor drepturi fundamentale înscrise în dreptul pozitiv, drumul a fost lung și anevoios. Astăzi, protecția drepturilor omului pe plan european constituie, de asemenea, un proces evolutiv. Însă, în acest domeniu atât de sensibil, niciodată nu s-a întreprins atât cât ar fi fost necesar și nu avem certitudinea că aceste câștiguri obținute au un caracter definitiv.

BIBLIOGRAPHY

- BOIA, Lucian, *Mitul democrației*, Ed. a 4-a, București, Humanitas, 2016.
- Idem, *Occidentul: o interpretare istorică*, București, Humanitas, 2013.
- BOTERO, Giovanni *Despre rațiunea de stat*, București, Humanitas, 2013.
- IMBERT, P. H., *La réforme de la procédure devant les organes de contrôle de la Cour européenne des droits de l'homme: quelques observations prospectives*, Europ. Journ. Internat. Law, 1990.
- LETTERON, R., *L'universalité des droits de l'homme: apparences et réalités (L'idéologie des droits de l'homme en France et aux Etats Unis)*, AFRI, 2001.
- MADIOT, Y., *Droits de l'homme*, Masson, Ed a 2-a, 1991.
- MANENT, Pierre, *Istoria intelectuală a liberalismului: zece lecții*, București, Humanitas, 2013.
- MARITAIN, Jacques, *Omul și statul*, Iași, Institutul European, 2008.
- NAY, Olivier, *Istoria ideilor politice*, trad. de Vasile Sabin, Iași, Editura Polirom, 2008.
- OWEN, D., *Les droits de l'homme*, Robert Laffont, 1978.
- RENUCCI, Jean-François, *Tratat de drept european al drepturilor omului*, București, Editura Hamangiu, 2009.
- RIGAU, F., *Les fondements philosophique des droits de l'homme*, RTDH, 2007.
- SARTORI, Giovanni, *Teoria democrației reinterpretată*, Iași, Editura Polirom, 1999.
- SICILIANOS, L.-A., *La <<réforme de la réforme>> du système de protection de la Convention européenne des droits de l'homme*, Annuaire fr. dr. int. 2003.
- SCHULZE, Hagen, *Stat și națiune în istoria europeană*, Editura Polirom, Iași, 2003.
- STOICA, Adrian-Claudiu, *Europa la apogeu: o viziune istorică asupra lumii modern europene*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2015.
- Idem, *De la Antichitate la Renaștere: cultură și civilizație europeană*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2013.
- SUDRE, Frédéric, *Droit international et européen des droit de l'homme*, Paris, Presses Universitaires de France, 1989.
- TOUSCOZ, J., *Les droits de l'homme en Europe*, Compendiu Boulouis, <<L'Europe et le droit>>, Dalloz, 1991.
- VALDRINI, P., J. Vernay, J.-P. Durand, O. Echappé, *Droit canonique*, Précis Dalloz, Ed a 2-a, 1998.
- VINCENSINI, J.-J., *Le livre des droits de l'homme: histoire et textes*, Robert Laffont, 1985.

³¹ Nicolae Voiculescu, *op. cit.*, pp. 160-162.

VOICULESCU, Nicolae, *Protecția internațională a drepturilor omului: note de curs*, Ed. a 2-a, reviz., București, Editura Hamangiu, 2017.